

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ Й ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.2

КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

**О.В. Лазарева, кандидат економічних наук.
Чорноморський державний університет імені Петра Могили**

© Лазарева, О.В., 2014.

Стаття отримана редакцією 17.10.2014 р.

Вступ. Земельна політика України в сучасних умовах є однією з найбільш важливих у контексті розвитку соціальної та економічної політики, продовольчої безпеки держави, багатофункціонального розвитку сільських територій (розширення аграрної діяльності та інших сільськогосподарських виробництв, становлення різних видів бізнесу, не пов'язаного з аграрним сектором) та ін., де земля, будучи стратегічним ресурсом, відіграє виняткову роль. За таких умов об'єктивно обумовленим є обрання оптимальної стратегії, спрямованої на формування конкурентоспроможного сільськогосподарського землекористування, яке служить точкою зростання сільського господарства і є його головним інвестиційним ресурсом.

Земля як феномен сільськогосподарського виробництва несе у собі потенціал забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, що визначає місце держави у світовому господарстві.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Між тим звернемо увагу, що впродовж останніх кількох років в Україні з'явилася низка наукових публікацій, у тому числі монографічних видань, з питань підвищення конкурентоспроможності національної економіки [1, 2, 5, 8]. На жаль, реальне наповнення їх змістом носить макроекономічний характер, не торкаючись питань формування конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування. Помилка авторів згадуваних монографій у тому, що вони не бачать тієї обставини, за якої земля справляє значний вплив на формування конкурентоспроможності національної економіки, і, як наслідок, не розв'язано низку проблем, котрі були визначені на початку земельної реформи.

У науковій літературі питанням розвитку сільськогосподарського землекористування присвячені праці ряду науковців. Зокрема, В.М. Трегобчук [12] приділяв значну увагу вивченню економіко-екологічних проблем раціонального природокористування в аграрній сфері. У працях А.М. Третяка [13, 14] досліджено окремі аспекти щодо вдосконалення земельної політики, вивчено фактори раціоналізації землекористування, визначено теоретичні й методологічні підходи до екологізації землекористування, розкрито його наукові основи. А.С. Даниленко [3, 4] розкрив основи формування ринку землі в Україні, проаналізував відповідність законодавства в цілому земельній реформі в країні. У працях П.Т. Саблука

[10, 11] розглянуто положення щодо поліпшення аграрної і, зокрема, земельної реформи та вдосконалення державного регулювання землекористування.

Разом з тим сучасна методологічна база не повною мірою розкриває питання розвитку конкурентних стратегій сільськогосподарського землекористування, в результаті чого не забезпечується умова ефективного використання й охорони земельних ресурсів. Нині проблему формування конкурентоспроможності землекористування тільки починають вивчати.

Постановка завдання. З огляду на це завдання дослідження полягає в обґрунтуванні конкурентних стратегій розвитку сільськогосподарського землекористування як умови зростання його соціально-економічної та екологічної ефективності, активізації інноваційно-інвестиційних процесів. Метою дослідження є узагальнення та поглиблення теоретико-методологічних засад та розроблення рекомендацій щодо формування конкурентних стратегій розвитку сільськогосподарського землекористування.

Методологічну основу проведеного дослідження склали теоретичні положення економічної науки, наукові праці вітчизняних учених, присвячені проблемам розвитку конкурентоспроможності. Методика дослідження являє собою систему, утворену із сукупності логічних прийомів, методичних правил і принципів з використанням монографічного, абстрактно-логічного методів та методу наукового узагальнення.

Основний матеріал і результати. Досліджуючи публікації з питань конкурентоспроможності національної економіки [5, с. 13], слід відзначити, що, в цілому, цей феномен трактується як «здатність економічної системи забезпечувати соціально-економічну оптимальність за будь-якого впливу внутрішніх та зовнішніх чинників».

Світовий досвід свідчить, що конкуренція проходить такі етапи розвитку: перший – конкурентні переваги забезпечуються за рахунок значного надлишку базових ресурсів (природних, некваліфікованої і напівкваліфікованої робочої сили та ін.); другий – конкурентні переваги забезпечуються за рахунок значних інвестицій; третій – головну роль у конкуренції відіграють інновації. Прикладами інновацій, які можуть забезпечувати конкурентні переваги аграрних підприємств, є: раціональне використання й охорона земель, біотехнології та створювані за їх допомогою нові інноваційні екологічнобезпечні продукти з оздоровчим і профілактичним ефектом; ландшафтне й високоточне землеробство; нові ґрунтозахисні технології землеробства, які базуються на мінімальному обробітку ґрунту; сучасні індустріальні інтенсивні технології в рослинництві, тваринництві тощо [6].

Розглядаючи питання конкурентної стратегії як умову соціально-економічного зростання, умову наближення до європейських стандартів у всіх сферах суспільного життя та майбутнього членства України у Євросоюзі, зазначимо, що феномен «конкурентна стратегія» не пуста фраза, а наповнена конкретним змістом. Вона являє собою своєрідний фокус, у «якому сходяться різноманітні фундаментальні проблеми» [15, с. 31], є проявом системи багатьох факторів, котрі створюють різні конкурентні переваги.

При цьому первинну ланку формування конкурентної стратегії сільськогосподарського землекористування становить інноваційна активність з використанням інструментів економічної, екологічної, інвестиційної, інституційно-правової політики.

Крім того, активні інноваційні дії, що активізують конкурентні стратегії, досягаються адекватними заходами щодо: комплексних економічних підходів у формуванні приватної власності на землю та регулювання земельних відносин; системного управління, організації реального та ефективного сільськогосподарського землекористування, забезпечуючи умову збереження і відтворення родючості ґрунту шляхом скорочення процесів мінералізації гумусу та втрат його у процесі водної ерозії й дефляції; організації використання землі на основі проектів землеустрою, відповідного бюджетного фінансування, інформаційно-комунікативних технологій, кредитних гарантій, страхування, державних контрактів, субсидій; скорочення масштабів тіньової економіки землекористування, скорочення кількості державних органів регулювання і контролю; здійснення регулятивних заходів щодо діяльності монопольних структур стосовно використання землі, економічного стимулювання раціонального використання землі; автоматизації системи ведення державного земельного кадастру, спрямованого на вирішення гарантій прав на землю; прогнозування розвитку земельних

відносин; визначення оптимальної моделі сільськогосподарського землекористування, особливостей ринку експорту й імпорту сільськогосподарської продукції та ін.

Сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених механізмів та інструментів формування конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування наочно може бути подана у вигляді рис. 1, аналіз якого дозволяє встановити загальну структуру системи завдань, що визначають конкурентоспроможність та визначальні зв'язки між її елементами.

Примітка до рис. 1

Економічна складова:

1. Вільний обіг прав власності на землю сільськогосподарського призначення.
2. Економічне регулювання раціонального використання земель (стимулювання, плата за землю, відшкодування збитків).
3. Грошова оцінка земель.
4. Повне і диференційоване оподаткування.
5. Капіталізація землі.
6. Раціоналізація сільськогосподарського землекористування.
7. Інвестиційні зобов'язання орендарів.
8. Оптимізація галузей сільського господарства.
9. Прозорість земельних відносин.
10. Розвиток сільських територій.
11. Недопущення скорочення площі сільськогосподарських товаровиробників.
12. Корпоратизація сільськогосподарських землекористувань.
13. Консолідація дрібних земельних ділянок.
14. Ринок експорту та імпорту сільськогосподарської продукції.
15. Формування приватної власності на землю.
16. Цінова політика щодо реалізації сільгосппродукції, в тому числі на органічну продукцію.
17. Недопущення існування тіньової економіки землекористування.

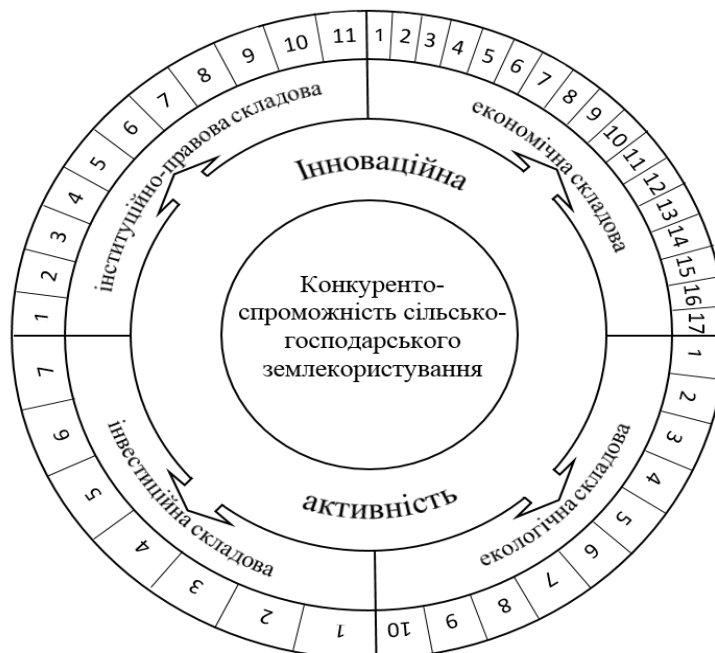

Рис. 1. Загальна структура завдань забезпечення життєдіяльності конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування

Екологічна складова:

1. Збереження і відтворення родючості ґрунту.
2. Скорочення процесів мінералізації гумусу шляхом удосконалення структури посівних площ.
3. Захист ґрунтів від ерозії та дефляції.
4. Збереження біорізноманіття і ландшафтів.
5. Організація складу земельних угідь.
6. Меліорація земель.
7. Організація культуртехнічних заходів.
8. Організація здійснення землеохоронних заходів.
9. Використання землі на основі проектів культурно-меліоративної організації території.
10. Виробництво екологічно чистої продукції

Інвестиційна складова:

1. Земля як ресурс.
2. Загальнодержавні й регіональні програми використання земель.
3. Розробка схем використання та охорони земель.
4. Розробка проектів використання та охорони земель.
5. Фінансування державне і за участю місцевих адміністрацій.
6. Кредитні гарантії.
7. Субсидії та дотації сільськогосподарського виробництва, в тому числі для ведення органічного землеробства

Інституційно-правова складова:

1. Державна підтримка заходів, спрямованих на раціональне використання й охорону земель.
2. Інформаційно-комунікаційні технології.
3. Регуляторна політика раціонального землекористування.
4. Розвиток земельного менеджменту і маркетингу.
5. Удосконалення процесу управління сільськогосподарським землекористуванням.
6. Завершеність законодавчого і нормативного забезпечення раціонального використання землі й удосконалення земельних відносин.
7. Завершення міжнародної сертифікації на експорт сільськогосподарської продукції.
8. Запровадження обмеження мінімального терміну оренди землі (не менше періоду ротації сівозміни).
9. Прийняття концепції та Державної програми розвитку земельних відносин на період до 2020 року.
10. Удосконалення розвитку орендних відносин, суперфіції, емфітевзису.
11. Ведення системи державного земельного кадастру.

Із наведеного рис. 1 видно, що на його фоні формується конкурентоспроможність сільськогосподарського землекористування.

Відтак конкурентоспроможність сільськогосподарського землекористування слід розглядати як землекористування, яке, спираючись на активну інноваційну діяльність, забезпечує максимальний вихід екологічно чистої продукції при найменших на це затратах з одночасним збереженням якісних параметрів ґрунтового покриву і довкілля. Відсутність такої стратегії призводить до неефективного використання земельних ресурсів, засобів виробництва та втрати часу як найбільш цінних факторів ринкового успіху, а відтак до програшу в конкурентній боротьбі з іншими галузевими господарськими структурами.

Запропоновані конкурентні стратегії розвитку сільськогосподарського землекористування передбачають і мінімізацію екологічних ризиків на навколишнє середовище, в першу чергу на забезпечення бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті.

Окреслені проблеми визначають першочергові напрями розв'язання завдань розвитку сільськогосподарського землекористування та ринку якісної продукції, що відповідає міжнародним стандартам, і розроблення відповідних законодавчої, нормативної та інформаційних баз у досліджуваній сфері, що зміцнить конкурентні позиції аграрної галузі в

Україні, підвищить сталість сільськогосподарського розвитку, сприятиме зміцненню національної економіки й оптимальному використанню земельних ресурсів.

Варто наголосити, що позитивні перспективи конкурентних стратегій в Україні пов'язані з актуалізацією проблеми раціонального використання та охорони земельних ресурсів, що дасть підстави отримувати додаткові переваги, спрямовані на підвищення його ефективності й конкурентоспроможності.

Зважаючи на це, питання науково обґрунтованої організації території та раціонального, ефективного використання й охорони земель нині набули особливого значення, що відповідно потребує нових і оригінальних досліджень, що дозволить забезпечити сприятливі умови для розвитку підприємницької активності, перерозподіливши земельні ресурси без зростання дефіциту сільськогосподарської продукції.

Тому важливим є розроблення проектів землеустрою, які є основним елементом місцевої (регіональної) економіки спільноти. Варто наголосити, що такі проекти стають основною стратегією для активізації розвитку сільськогосподарського землекористування, сільських територій, мають велике значення для цілей аграрної політики, форм і розвитку її реалізації та ін.

Проекти землеустрою являють собою, з одного боку, інвестиції в аграрний сектор економіки, а з іншого – слугують джерелом припливу нових інвестицій, розмір яких пропорційно зростає від переліку сукупності процесів, котрі впливають не тільки на зростання показників економічної діяльності, але й на екологічну безпеку землі та якість продуктів харчування.

Вони (проекти) створюють наукові передумови обмеженого режиму використання земель з метою зупинення процесів деградації ґрунтового покриву й захисту вразливих об'єктів інфраструктури, людей, тварин тощо у процесі господарської діяльності на землі, забезпечують адаптацію системи посівів сільськогосподарських культур до якісних параметрів ґрунтового покриву, сприятливі умови для розвитку підприємницької активності на землі.

Сучасна ідеологія збереження і відтворення родючості ґрунту як умови задоволення потреби рослин в елементах живлення, воді, забезпечення їх кореневих систем достатньою кількістю повітря і тепла для нормальної діяльності дає підстави для дискусії щодо розв'язання цих складних масштабних завдань. Сучасна інформаційно-аналітична база виділяє такі види ґрунтової родючості: природну; штучну (культурну); відносну; абсолютну та економічну. Хоча останнім часом внесені деякі уточнення в цю класифікацію, але сутнісна основа залишилась. Зазначене зумовлене недостатньо розвинутою методологічною базою, яка б розкривала об'єктивну сутність родючості. Фактично поширення згадуваних видів родючості є хибною думкою, здатною внести суттєві проблеми до процесу формування екологічнобезпечного землекористування, збереження біорізноманіття, очікування позитивних ефектів від зростання мікроекономічних умов для ведення бізнесу на землі.

З вітчизняного досвіду випливає, що в системі розв'язання складних проблем збереження і відтворення родючості виключне значення належить підтриманню природної родючості. Інші, так звані види родючості не відповідають своєму призначенню: вони лише підвищують урожайність сільськогосподарських культур. У цьому зв'язку суперечливим є визначення, що з розвитком природничих наук і агрохімії змінюється і родючість землі, оскільки змінюються засоби, за допомогою яких елементи ґрунту «стають придатними для їх негайного використання» [7, с. 330]. Наслідком цього стало те, що, наприклад, у Миколаївській області на окремих земельних ділянках урожайність сільськогосподарських культур забезпечується лише завдяки «хімії», а ґрунт слугує лише просторовою базою розміщення культур. Це зумовлено, головним чином, тим, що система використання землі в Україні ґрунтується на широкому застосуванні структури посівних площ та рівнях урожайності сільськогосподарських культур, при яких надходження органічних речовин з кореневими і поживними рештками, фактична відсутність внесення в ґрунт органічних добрив не компенсують втрат гумусу при його мінералізації, в результаті чого за останні 15 – 20 років уміст гумусу в ґрунтах значно знизився в усіх природних зонах країни, що негативно позначається на формуванні стратегічних завдань щодо сталого розвитку землекористування.

Реалізація цього вимагає дослідження та впровадження такої моделі землекористування, яка дозволить гармонійно оптимізувати соціальну, еколого-економічну та політичну складові з наступним втіленням у національних проектах використання й охорони земель.

Аналіз економічного розвитку сільськогосподарського землекористування свідчить, що його стратегія повинна ґрунтуватися не тільки на приватній власності, але й на широко розгалуженій системі сівозмін, спрямованій на стабілізацію і збалансованість гумусного горизонту, який поліпшує фізичні властивості ґрунту, що впливає на поліпшення водного режиму, засвоєння кореневою системою поживних речовин, посилення хімічної активності ґрунтів.

У цьому контексті серйозне значення має ухвалення Закону України «Про родючість», який би дозволив перейти від слів до дій, активно запроваджуючи нові моделі сталого розвитку аграрного сектора, а сільськогосподарське землекористування може стати джерелом генерування капіталу як чинника підвищення його конкурентоспроможності.

Висновки. У процесі дослідження визначені чинники формування конкурентоспроможності землекористування, встановлено, що організаційно-господарський механізм управління конкурентоспроможністю землекористування не можна розглядати відокремлено від інноваційно-інновативних процесів, оскільки лише комплексне їх застосування дозволить подолати незадовільний стан землекористування, констатувати обнадійливі якісні зрушення української економіки та забезпечить високу ефективність управлінських рішень у галузі земельних відносин.

Механізм забезпечення конкурентоспроможності землекористування базується на органічному поєднанні економічної, екологічної, інвестиційної й інституційно-правової складових.

Для того, щоб почати діяти з метою формування конкурентних стратегії розвитку сільськогосподарського землекористування земельні менеджери і маркетологи мають знайти в собі методологічні ресурси, які дозволять виявити засоби впливу на підвищення ефективності землекористування, забезпечать ефективність інституційних умов та механізмів реалізації конкурентної стратегії.

Практичне значення виконаного дослідження полягає у тому, що отримані висновки та рекомендації можуть бути використані Держземагентством України при реалізації земельної політики.

Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на розкриття загальної стратегії підвищення економічної конкурентоспроможності землекористування в умовах глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк, Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: монографія / Л.Л. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 275 с.
2. Базиліук, Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення / Я.Б. Базиліук. – К.: НІСД, 2002. – С. 6.
3. Даниленко А.С. Законодавство і земельна реформа / А.С. Даниленко // Землевпорядний вісник. – 2004. – № 4. – С. 2 – 10.
4. Даниленко, А.С. Формування ринку землі в Україні / А.С. Даниленко, Ю.Д. Білик. – К. : Урожай, 2009. – 280 с.
5. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базиліук, Я.В. Белінська та ін.; за ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.
6. Лазарева, О.В. Особливості формування конкурентних переваг агропідприємств / О.В. Лазарева // Вісник аграрної науки Причорномор'я. Випуск 3(54). Том 1. – 2010. – С. 84 – 88.
7. Маркс, К. Капітал // К. Маркс, Ф. Енгельс Соч. – 2-е изд. – 1970. – Т. 25. – 907 с.
8. Портер, М. Стратегія конкуренції: пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К.: Основи, 1997. – 390 с.
9. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія [Текст] / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК: Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2009. – № 3. – С. 47 – 53.
10. Саблук, П.Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні / П.Т. Саблук, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 3 – 17.

11. Саблук, П.Т. Земельна реформа: терниста дорога від старту до фінішу / П.Т. Саблук // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 146. – С. 20.
12. Трегобчук, В.М. Регіональні аспекти екологічної політики у сфері аграрного природокористування. В.М. Трегобчук // Економіка України. – 1997. – № 9. – С. 62 – 67.
13. Третяк, А.М. Стратегія реформування земельної політики на сучасному етапі / А.М. Третяк // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 6. – С. 12 – 21.
14. Третяк, А.М., Економіка та ефективність управління землекористуванням в Україні / А.М. Третяк, Н.А. Третяк // Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. пр. – К.: Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАНУ, 2011. – С. 14 – 24.
15. Филюк, Г. Соціально-економічні наслідки монополії: теоретичний і практичний аспекти / Г. Филюк // Економіка України. – 2008. – № 1. – С. 30 – 41.
16. Філософія управління: підруч. для студ. вищ. навч. закладів / В.Г. Кремень, С.М. Пазніч, О.С. Пономарьов. – К.: Знання України, 2007. – 360 с.

УДК 332.2

Лазарева Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри державної політики та менеджменту. Чорноморський державний університет імені Петра Могили. **Конкурентні стратегії розвитку сільськогосподарського землекористування.** Розглянуто чинники, що формують конкурентоспроможність землекористування. Обґрунтовуються конкурентні стратегії розвитку сільськогосподарського землекористування. Визначено, що механізм забезпечення конкурентоспроможності землекористування базується на органічному поєднанні економічної, екологічної, інвестиційної та інституційно-правової складової.

Ключові слова: земельна політика, землекористування, конкурентні стратегії, інноваційна діяльність, чинники конкурентоспроможності землекористування.

УДК 332.2

Лазарева Елена Владимировна, кандидат экономических наук, доцент кафедры государственной политики и менеджмента. Черноморский государственный университет имени Петра Могилы. **Конкурентные стратегии развития сельскохозяйственного землепользования.** Рассмотрены вопросы, которые формируют конкурентоспособность землепользования. Обоснованы конкурентные стратегии развития сельскохозяйственного землепользования. Определено, что механизм обеспечения конкурентоспособности землепользования базируется на органическом взаимодействии экономической, экологической, инвестиционной и институционно-правовой составляющей.

Ключевые слова: земельная политика, землепользование, конкурентные стратегии, инновационная деятельность, составляющие конкурентоспособности землепользования.

UDC 332.2

Olena V. Lazareva, PhD, Associate Professor, Department of Public Policy and Management. Petro Mohyla Black Sea State University. **Competitive strategies of agricultural tenure development.** The paper studies the factors, forming the competitive power of the land tenure. The competitive strategies of the agricultural tenure development are substantiated. It has been determined that the mechanism of providing the land tenure competitive power is based on the integral coordinated activities of the economic, ecological, investment and institutional legal components.

Keywords: land policy, land tenure, competitive strategies, innovative activity, land tenure competitive power components.